

PRZEMYSŁAW GASZTOLD

PRL, blok sowiecki i międzynarodowy terroryzm: uwarunkowania tajnych relacji w okresie zimnej wojny

Abstrakt

W okresie zimnej wojny państwa zachodnie wielokrotnie oskarżały blok sowiecki o wspieranie międzynarodowego terroryzmu. Odtajnienie wielu dokumentów pochodzących z archiwów byłych służb wywiadowczych w Europie Środkowo-Wschodniej umożliwiło weryfikację tych oskarżeń, pozwoliło również spojrzeć szerzej na powiązania państw socjalistycznych z ugrupowaniami terrorystycznymi. Celem artykułu jest przedstawienie czynników warunkujących nawiązywanie i podtrzymywanie tajnych kontaktów między państwami bloku sowieckiego a organizacjami terrorystycznymi, wskazanie genezy tych kontaktów i przedstawienie ich rzeczywistego przebiegu, a w tym kontekście również doświadczeń PRL na tle innych krajów komunistycznych.

Słowa kluczowe:

PRL, terroryzm,
zimna wojna,
ZSRR, OWP

Od początku zimnej wojny do rozpadu bloku wschodniego terroryzm był zjawiskiem, które na stałe zagościło w życiu politycznym po obu stronach żelaznej kurtyny. Weszło ono też do dyskursu politycznego, stając się nieodzownym elementem propagandy i dezinformacji. Termin „terroryzm” funkcjonował jako słowo klucz, element walki informacyjnej oddziałującej na emocje społeczne. Zarówno Moskwa, jak i Waszyngton starały się

wykorzystać to zjawisko do realizacji własnych interesów. Terroryzm jest definiowany na wiele sposobów, a różnice w podejściu do niego wynikają z przyczyn politycznych, ideologicznych a także religijnych¹. W okresie zimnej wojny oba bloki oskarżały się nawzajem o stosowanie terroryzmu oraz o wspieranie ugrupowań terrorystycznych. Moskwa zazwyczaj posądzała Waszyngton o prowadzenie polityki terrorystycznej wobec Kuby, Nikaragui, a także o wspieranie Izraela, który stosował metody terrorystyczne wobec Palestyńczyków². Z kolei Stany Zjednoczone i ich sojusznicy oskarżali państwa bloku komunistycznego, a zwłaszcza Moskwę, o wspieranie bliskowschodnich organizacji terrorystycznych³.

Ważną rolę w kreowaniu obrazu Związku Sowieckiego jako patrona grup terrorystycznych odegrała książka Claire Sterling pod tytułem *Sieć terroru*, która zyskała duży rozgłos w amerykańskich mediach. Autorka pisała w niej, że prawie wszystkie nitki międzynarodowego terroryzmu prowadziły do Europy Wschodniej, a dokładniej do Moskwy, która wykorzystując zarówno własną służbę (KGB), jak i służby państw komunistycznych, wspierała różne organizacje terrorystyczne, m.in.: Frakcję Czerwonej Armii (niem. Rote Armeefraktion, RAF), Czerwone Brygady (wł. Brigate Rosse, BR), Irlandzką Armię Republikańską (ang. Irish Republican Army, IRA), Kraj Basków i Wolność (bask. Euskadi Ta Askatasuna, ETA), a także grupę Ilicza Ramíreza Sáncheza (znanego jako „Carlos”). Według Sterling głównym celem Kremla było spowodowanie destabilizacji na Zachodzie, w czym miały pomóc zamachy terrorystyczne wywołujące chaos i panikę w społeczeństwach zachodnich⁴. Mimo braku przekonujących dowodów argumentacja Sterling o roli ZSRR jako centrum światowego terroryzmu kontrolującego terrorystyczną międzynarodówkę zyskała wielu zwolenników. Treści zawarte w książce wywarły wrażenie nawet na Williamie Casey, ówczesnym szefie CIA, który podobno powiedział do oficera niezbyt przekonanego do tezy Sterling: *Zapłaciłem 13,95 \$ za książkę i dowiedziałem się z niej więcej niż od was, którym płacę*

¹ S. Wojciechowski, *Terroryzm. Analiza pojęcia*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2009, nr 1, s. 54–60.

² V. Bolchakov, *Le terrorisme à l'américaine*, Moscou 1986.

³ R.S. Cline, Y. Alexander, *Terrorism: The Soviet Connection*, New York 1984; S.T. Possony, L.F. Bouchey, *International Terrorism – The Communist Connection – With a Case Study of West German Terrorist Ulrike Meinhof*, Washington 1978; S. Elad, A. Merari, *The Soviet Bloc and World Terrorism*, seria: Paper no. 26, Tel Aviv 1984.

⁴ C. Sterling, *Sieć terroru*, Warszawa 1990, s. 313–325.

50 000 \$ rocznie⁵. Jak się jednak później okazało, wiele rewelacji podanych w książce nie miało pokrycia w rzeczywistości i było wynikiem amerykańskiej, brytyjskiej, francuskiej i izraelskiej dezinformacji⁶.

Upadek komunizmu w Europie Wschodniej i transformacja ustrojowa spowodowały stopniowe odtajnianie dokumentów znajdujących się do tej pory w zamkniętych archiwach. Zdjęcie klauzuli tajności dotyczyło też materiałów wytworzonych przez aparaty bezpieczeństwa byłych państw komunistycznych, zawierających istotne informacje na temat związków wspomnianych służb z międzynarodowymi organizacjami terrorystycznymi. Dokumenty te są niesłychanie ważne dla poznania historii terroryzmu w kontekście zimnej wojny, gdyż pozwalają na nowo przeanalizować kontakty pomiędzy blokiem wschodnim a ugrupowaniami terrorystycznymi. W tym samym czasie na Zachodzie pojawiło się wiele publikacji, w których – na podstawie odtajnionych dokumentów i wspomnień byłych pracowników służb specjalnych – w nowym świetle ukazano podejście tamtejszych służb do zjawiska terroryzmu. W tych pracach ich autorzy zwracali uwagę przede wszystkim na zagrożenie terrorystyczne wynikające z polityki Zachodu wobec Bliskiego Wschodu (np. casus Austrii⁷), genezę współpracy zachodnich służb w zwalczaniu terroryzmu⁸ oraz zakulisowe porozumienia zawierane przez państwa zachodnie z grupami terrorystycznymi. Przykładem mogą być tajne układy francuskich służb z Organizacją Abu Nidala (OAN)⁹ czy umowa między władzami Szwajcarii a Organizacją Wyzwolenia Palestyny (OWP)¹⁰. W obu przypadkach chodziło o zaprzestanie prowadzenia działań terrorystycznych przez wspomniane grupy w zamian za

⁵ B. Woodward, *Veil. The Secret Wars of the CIA, 1981–1987*, New York 2005, s. 100. (Tłumaczenia w artykule pochodzą od autora – przyp. red.).

⁶ Por. A. Hänni, *Terrorismus als Konstrukt. Schwarze Propaganda, politische Bedrohungsängste und der Krieg gegen den Terrorismus in Reagans Amerika*, Essen 2018.

⁷ T. Riegler, *Im Fadenkreuz: Österreich und der Nahostterrorismus 1973–1985*, Göttingen 2011.

⁸ A. Guttman, *The Origins of International Counterterrorism: Switzerland at the Forefront of Crisis Negotiations, Multilateral Diplomacy, and Intelligence Cooperation (1969–1977)*, London 2017.

⁹ *Les espions français parlent*, S. Laurent (red.), Paris 2013, s. 490–491; M. Lammert, *Der neue Terrorismus: Terrorismus bekämpfung in Frankreich in den 1980er Jahren*, Berlin–Boston 2017, s. 139–141.

¹⁰ M. Gyr, *Schweizer Terrorjahre. Das geheime Abkommen mit der PLO*, Zurich 2016; M. Gyr, *The Secret 1970 Moratorium Agreement Between Switzerland and the PLO*, w: *Terrorism in the Cold War. State Support in the West, Middle East and Latin America*, t. 2, A. Hänni, T. Riegler, P. Gasztold (red.), London–New York 2021, s. 63–87.

konkretne korzyści, np. uwolnienie więźniów czy wsparcie dyplomatyczne. Nowe dokumenty pochodzące z archiwów, zarówno państw wschodnich, jak i zachodnich, pozwalają na zrewidowanie wiedzy na temat ich relacji z terrorystami, a zwłaszcza na zwrócenie uwagi na zróżnicowany wymiar współpracy: ideologiczny, polityczny, ekonomiczny i wywiadowczy. Z najnowszych badań wynika, że w bloku sowieckim nie było jednego ustalonego podejścia do zjawiska terroryzmu, a poszczególne kraje prowadziły w tym zakresie samodzielną politykę, która jednak w żaden sposób nie naruszała interesów Moskwy. Ponadto współpraca antyterrorystyczna prowadzona w ramach Układu Warszawskiego była mocno ograniczona, a komunistyczne służby zazwyczaj nie dzieliły się informacjami na temat własnych kontaktów z ugrupowaniami terrorystycznymi¹¹.

Celem artykułu jest przedstawienie tajnych związków państw bloku sowieckiego z międzynarodowymi organizacjami terrorystycznymi, omówienie źródeł i kulisów ich współpracy oraz wskazanie na czynniki je warunkujące. W tym kontekście zasadne jest znalezienie odpowiedzi na pytanie, czy Polska Ludowa może być traktowana jako sponsor międzynarodowego terroryzmu¹². W pierwszej części artykułu omówiono relacje państw komunistycznych z ugrupowaniami terrorystycznymi, następnie przedstawiono związki służb PRL z terrorystami. W artykule wykorzystano materiały archiwalne znajdujące się w zasobach Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, Archiwum Akt Nowych, Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Centralnego Archiwum Wojskowego, dokumenty

¹¹ Por. P. Žáček, "Our solidarity in the struggle is the guarantee of our victory". *The Counter-intelligence Anti-Terrorist Apparatus in the East Bloc in the 1980s. A Czechoslovak Perspective*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2020, nr 2, s. 449–482.

¹² Na temat PRL i międzynarodowego terroryzmu zob. szerzej: P. Gasztold, *Zabójcze układy. Służby PRL i międzynarodowy terroryzm*, Warszawa 2017; tenże, *Polish Military Intelligence and Its Secret Relationship with the Abu Nidal Organization*, w: *Terrorism in the Cold War. State Support in Eastern Europe and the Soviet Sphere of Influence*, t. 1, A. Hänni, T. Riegler, P. Gasztold (red.), London–New York 2020, s. 85–106; tenże, *Biznes z terrorystami. Brudne interesy wywiadu wojskowego PRL z bliskowschodnimi organizacjami terrorystycznymi*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2014, nr 1, s. 165–216; tenże, *Międzynarodowi terroryści w PRL – historia niewymuszonej współpracy*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2013, nr 1, s. 275–315; tenże, *Between Geopolitics and National Security. Polish Intelligence and International Terrorism during the Cold War*, w: *Need to know. Western and Eastern Perspectives*, W. Bułhak, T.W. Friis (red.), Odense 2014, s. 137–162; tenże, *Międzynarodowi terroryści w Warszawie (lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte XX wieku)*, w: *Cudzoziemcy w Warszawie 1945–1989. Studia i materiały*, P. Pleskot (red.), Warszawa 2012, s. 115–134; W. Gadowski, P. Wojciechowski, *Tragarze śmierci. Polskie związki ze światowym terroryzmem*, Warszawa 2010.

wschodnioniemieckich służb z Bundesarchiv (niem. Das Stasi-Unterlagen-Archiv) w Berlinie, dodatkowo wykorzystano też dokumenty z National Security Archive w Waszyngtonie, Archiwum Amerykańskiego Uniwersytetu w Bejrucie i Instytutu Studiów Palestyńskich w Bejrucie.

Blok sowiecki i międzynarodowy terroryzm – uwarunkowania współpracy

Odtajnienie dokumentów byłych służb wywiadowczych w państwach komunistycznych spowodowało, że sporo już wiadomo o ich zakulisowych kontaktach z międzynarodowymi organizacjami terrorystycznymi. Wiedza ta na pewno jest szersza i dokładniejsza niż o tego rodzaju relacjach nawiązywanych przez Związek Sowiecki. Z powodu braku dostępu do dokumentów archiwalnych ZSRR wciąż w dużej mierze pozostają one *terra incognita* w zakresie badań nad relacjami państw i organizacji terrorystycznych.

Z dotychczasowej analizy wyraźnie wynika, że relacje państw komunistycznych z transnarodowymi grupami terrorystycznymi nie mieszczą się w podziale zaproponowanym przez Daniela Bymana, który wsparcie udzielane grupom terrorystycznym przez państwa przedstawił w następującej skali: silne, średnie, małe, ambiwalentne i pasywne¹³. Byman przy opracowaniu tego podziału koncentrował się przede wszystkim na kontaktach władz państwowych, nie uwzględniał natomiast zakulisowych działań prowadzonych przez służby wywiadowcze. Pomijał także znaczenie powiązań o charakterze ekonomicznym, wynikających np. z handlu bronią, które były charakterystycznym elementem m.in. współpracy służb PRL z międzynarodowym terroryzmem.

W sferze publicznej Moskwa zawsze potępiała akty terrorystyczne i dosyć ostrożnie podchodziła do rewolucyjnych koncepcji *guerilla warfare*¹⁴ stosowanych przez wiele lewicowych, anarchizujących i komunizujących ugrupowań w Trzecim Świecie oraz w Europie Zachodniej. Władze sowieckie starały się wytyczyć linię między słuszną walką narodowyzwolenczą, prowadzoną np. przez IRA, a niesłusznym działaniem, np. RAF, która dokonywała aktów terrorystycznych. Według Moskwy te ostatnie działania

¹³ D. Byman, *Deadly Connections. States that Sponsor Terrorism*, New York 2005, s. 15; por. A. Wejkszner, *Terroryzm sponsorowany przez państwa. Casus bliskowschodnich państw-sponsorów*, „Przegląd Politologiczny” 2010, nr 2, s. 56–57.

¹⁴ *Wojny partyzanckie* (przyp. red.).

w żaden sposób nie przybliżyły wprowadzenia komunizmu w Europie Zachodniej¹⁵. Podobne stanowisko Kreml zajmował wobec porwań samolotów, które to incydenty nie zyskiwały aprobaty KPZR głównie dlatego, że zdarzały się również w ZSRR. Przykładem może być porwanie samolotu Aeroflot w październiku 1970 r. przez dwóch Litwinów, którzy po sterroryzowaniu załogi zmusili pilotów do lądowania w Turcji¹⁶.

Przed wojną sześciodniową z 1967 r. między państwami arabskimi a Izraelem polityka Moskwy wobec ruchu palestyńskiego była ambiwalentna. Związek Sowiecki ostrożnie podchodził do antyizraelskiej retoryki fedainów, tak samo jak do ich kursu politycznego, który miał niewiele wspólnego z dogmatami marksizmu-leninizmu. Stąd też na przykład w 1966 r. Sowiecka Rosja, organ partyjny KPZR, głosiła nawet, że fedaini byli fikcyjnym tworem stworzonym przez Izrael w celu usprawiedliwienia agresji wobec Syrii. Kreml zmienił swój stosunek do OWP dopiero po 1967 r. Wówczas to wobec izraelskiej agresji walka Palestyńczyków została uznana za „słuszną”. Zmiana stanowiska stała się jeszcze bardziej zauważalna w 1969 r., kiedy członek Biura Politycznego KPZR Aleksander Szelepin powiedział, że Związek Sowiecki uznawał walkę Palestyńczyków za „sprawiedliwą, antyimperialistyczną i narodowowyzwoleńczą”¹⁷. Takie stwierdzenie zostało pod koniec 1969 r. napisane wprost w sowieckiej „Prawdzie”¹⁸. Zmiana nastawienia Kremla do OWP wynikała w dużej mierze z polityki Pekinu, który już od 1964 r. wspierał Palestyńczyków i dostarczał im broń¹⁹. Moskwa nie chciała stracić wpływu na politykę OWP, stąd też zmodyfikowała swoje dotychczasowe podejście. Pod koniec lat 60. sowieckie służby miały już dobre rozpoznanie sytuacji wewnątrz ruchu palestyńskiego, a z niektórymi ugrupowaniami nieoficjalnie nawiązano współpracę²⁰.

¹⁵ G. Golan, *The Soviet Union and the Palestine Liberation Organization. An Uneasy Alliance*, New York 1980, s. 210–227; por. M. Fredholm, *Soviet Approaches to Muslim Extremism and Terrorism*, w: *Terrorism in the Cold War. State Support in the West, Middle East and Latin America*, t. 2, A. Hänni, T. Riegler, P. Gasztold (red.), London–New York 2021, s. 42–60.

¹⁶ E.R. Scott, *The Hijacking of Aeroflot Flight 244: States and Statelessness in the Late Cold War*, „Past & Present” 2019, t. 243, nr 1, s. 213–245.

¹⁷ A.R. Norton, *Moscow and the Palestinians. A New Tool of Soviet Policy in the Middle East*, Coral Gables 1974, s. 7–8.

¹⁸ P.T. Chamberlin, *The Global Offensive. The United States, The Palestine Liberation Organization, and the Making of the Post-Cold War Order*, New York 2012, s. 51.

¹⁹ W. Laquer, *The Age of Terrorism*, Boston 1987, s. 276.

²⁰ R. Bergman, *The KGB's Middle East Files: Palestinians in the service of Mother Russia*, Middle East Transparent, 11 IV 2016 r., <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4874089,00.html> [dostęp: 13 IX 2022].

W odtajnionych dokumentach z zasobów tzw. archiwum Mitrochina można znaleźć dowody na wspieranie przez sowieckie służby Ludowego Frontu Wyzwolenia Palestyny (LFWP), a konkretnie – frakcji kierowanej przez Wadiego Haddada. Współpracował on blisko z KGB od 1968 r., a dwa lata później został zwerbowany jako źródło o pseudonimie „Nacjonalista”. Dzięki bliskim kontaktom z Sowietami grupa Haddada otrzymywała duże ilości nowoczesnego uzbrojenia, pomoc finansową oraz wsparcie szkoleń z zakresu wywiadowczo-sabotażowego²¹. Szczególne zainteresowanie Kremla działalnością LFWP wynikało z przyjętej przez tę organizację linii politycznej, która była wyraźnie marksistowsko-leninowska, w przeciwieństwie do Al-Fatahu kierowanego przez Jasera Arafata²².

Pomoc KGB dla LFWP nie była jednak bezinteresowna i Moskwa w zamian za dostawy uzbrojenia planowała wykorzystać palestyńskich terrorystów do porwania m.in. Lewisa V. Sevia, oficera CIA z rezydentury w Bejrucie. Ostatecznie do realizacji tego zadania nie doszło, głównie z powodu braku zgody kierownictwa LFWP na tak ryzykowną operację²³. Według Ronena Bergmana bojownicy tego ugrupowania jednak brali udział w likwidowaniu sowieckich uciekinierów oraz ludzi podejrzanych o kontakty z CIA. Mieli działać na zlecenie KGB, które nie chciało być utożsamiane z morderstwami²⁴. Po śmierci Haddada w 1978 r. sowieckie służby miały problem z kontynuowaniem korzystnych dla siebie relacji z LFWP głównie z powodu rozdzwieńków wewnątrz tej organizacji²⁵. W tym czasie Moskwa coraz aktywniej wspierała Demokratyczny Front Wyzwolenia Palestyny (DFWP) – ugrupowanie o charakterze stricte marksistowskim, które również stosowało metody terrorystyczne, choć już nie na tak spektakularną skalę jak LFWP²⁶. Rezydentura KGB w Bejrucie utrzymywała stały kontakt z liderem DFWP,

²¹ Ch. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina II. KGB i świat*, Poznań 2014, s. 280–284.

²² Archive of the American University of Beirut, Middle East Ephemera Collection, *Die Feinde Der Palästänensischen Revolution*, Amman 1970.

²³ I. Ginor, G. Remez, *The KGB's Abduction Programme and the PFLP on the Cusp Between Intelligence and Terrorism*, w: *Terrorism in the Cold War. State Support in Eastern Europe and the Soviet Sphere of Influence*, t. 1, A. Hänni, T. Riegler, P. Gasztold (red.), London–New York 2020, s. 21–39.

²⁴ R. Bergman, *Rise and Kill First. The Secret History of Israel's Targeted Assassinations*, New York 2018, s. 196.

²⁵ A. Hänni, *Introduction. State support for terrorist actors in the Cold War – myths and reality (Part 1)*, w: *Terrorism in the Cold War. State Support in Eastern Europe and the Soviet Sphere of Influence*, t. 1, A. Hänni, T. Riegler, P. Gasztold (red.), London–New York 2020, s. 6.

²⁶ Y. Alexander, *Palestinian Secular Terrorism*, Ardsley 2003, s. 45–48.

którym był Nadżif Hawatme, i wykorzystywała jego grupę do przeprowadzania operacji dezinformacyjnych²⁷. DFWP otrzymywał ponadto pomoc w postaci uzbrojenia, szkoleń, leczenia oraz stypendiów dla swoich członków²⁸.

O ile na arenie międzynarodowej Moskwa uznała OWP za jedynego reprezentanta ruchu palestyńskiego, o tyle za kulisami kierownictwo KPZR dosyć sceptycznie oceniało działalność polityczną Arafata. Wprawdzie OWP otrzymywała wsparcie wojskowe od Związku Sowieckiego, ale władze na Kremlu miały ograniczone zaufanie do Arafata i jego najbliższych współpracowników²⁹. Sowieckie służby utrzymywały również tajne relacje z jego przeciwnikami w ruchu palestyńskim, m.in. z OAN, która przeprowadzała wiele zamachów terrorystycznych wymierzonych w Izrael oraz w bardziej liberalnie nastawionych liderów OWP³⁰. Jak wynika z odtajnionych dokumentów wschodnioniemieckich służb, kontakty z OAN utrzymywano przez Ataszat Wojskowy ZSRR w Damaszku, a więc zapewne wykorzystywano do tego rezydenturę GRU. Z kolei OAN starała się pozyskać od Sowieców najnowsze uzbrojenie. Przez pewien czas Moskwa nie chciała rozwijać kontaktów na szczeblu politycznym, ale w marcu 1984 r. zdecydowano o zacieśnieniu współpracy z terrorystami, gdyż rzekomo reprezentowali oni podejście prosocjalistyczne³¹. Abu Nidal prawdopodobnie utrzymywał relacje z KGB, wykorzystując do tego celu spotkania z oficerami tych służb w Sofii oraz w Warszawie, choć skala tych kontaktów jest trudna do określenia³². Niestety, rosyjskie archiwa służb wywiadowczych wciąż pozostają niedostępne dla zagranicznych badaczy, co uniemożliwia wyciągnięcie nowych wniosków na temat powiązań Kremla z organizacjami terrorystycznymi.

Dzięki odtajnieniu wschodnioniemieckich dokumentów wiadomo, w jaki sposób międzynarodowy terroryzm był wykorzystywany przez tamtejsze

²⁷ Ch. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina...*, s. 287.

²⁸ H.W. Kushner, *Encyclopedia of Terrorism*, Thousand Oaks 2003, s. 164.

²⁹ Por. R. Dannreuther, *The Soviet Union and the PLO*, New York 1998.

³⁰ P. Seale, *Abu Nidal: A Gun For Hire*, London 1992; Y. Melman, *The Master Terrorist. The True Story Behind Abu Nidal*, New York 1986.

³¹ Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik (BStU), MfS HA XXII, sygn. 5193/1, Abteilung XXII/8, *Zur palastinensichen Organisation Fatah-RC – bekannt als Gruppe "Abu Nidal"*, Berlin, 4 XII 1984 r., k. 1.

³² T. Wunschik, *Palestinian Terrorism and the State Security of the GDR. Abu Nidal Between East Berlin, Moscow and Washington 1973–89*, w: *Terrorism in the Cold War. State Support in Eastern Europe and the Soviet Sphere of Influence*, t. 1, A. Hänni, T. Riegler, P. Gasztold (red.), London–New York 2020, s. 67.

służby. W tym wypadku zachowało się bardzo wiele materiałów wyraźnie wskazujących na współpracę NRD z różnymi ugrupowaniami ekstremistycznymi działającymi na Bliskim Wschodzie i w Europie Zachodniej³³. Władze NRD prowadziły aktywną politykę w krajach Trzeciego Świata, szukając w ten sposób międzynarodowej legitymizacji dla swoich rządów. Dlatego też Berlin Wschodni utrzymywał bliskie związki z różnymi grupami narodowyzwoleńczymi³⁴, którym dostarczano broń, zapewniano wsparcie finansowe, szkoleniowe oraz stypendialne. Od 1970 r. do 1989 r. Stasi wyszkoliła prawie 1900 bojowników i pracowników aparatu bezpieczeństwa z 15 krajów. Skala współpracy była ogromna, ale nie tylko to odróżniało stosunek Berlina Wschodniego do ruchów narodowyzwoleńczych od podejścia innych krajów bloku sowieckiego do tych ruchów. Przede wszystkim tamtejsze służby współpracowały blisko z RAF, grupą terrorystyczną o profilu skrajnie lewicowym, siejącą popłoch w Europie Zachodniej. Stasi utrzymywała stały kontakt z niektórymi członkami RAF, którym pozwalano osiedlać się w NRD, ułatwiano tranzyt, a także zapewniano szkolenie paramilitarne³⁵. Niemiecka służba utrzymywała także kontakt z terrorystami skrajnie prawicowymi, czego najlepszym przykładem były jej tajne związki z Odfriedem Heppem³⁶.

Bliskie relacje łączyły władze NRD z różnymi palestyńskimi ugrupowaniami³⁷, m.in. organizowano szkolenia bojowników OWP w zakresie wykorzystania materiałów wybuchowych, min i broni strzeleckiej z tłumikami³⁸. Nawiązały one również kontakty z OAN, która tak jak OWP była beneficjentem

³³ Por. M. Bengtson-Krallert, *Die DDR und der internationale Terrorismus*, Berlin 2016; T. Riegler, „Es muß ein gegenseitiges Geben und Nehmen sein”. *Warschauer-Pakt-Staaten und Terrorismusbekämpfung am Beispiel der DDR*, w: *Terrorismusbekämpfung in Westeuropa: Demokratie Und Sicherheit in Den 1970er Und 1980er Jahrens*, J. Hürter (red.), Berlin-München-Boston 2014, s. 289–315.

³⁴ Między innymi z Afrykańskim Kongresem Narodowym (ang. African National Congress, ANC), Organizacją Ludu Afryki Południowo-Zachodniej (ang. South West Africa People's Organization, SWAPO), Afrykańskim Ludowym Związkiem Zimbabwe (ang. Zimbabwe African People's Union, ZAPU).

³⁵ J. Gieseke, *Stasi. Historia*, Kraków 2010, s. 254–257; J.C. Schmeidel, *Stasi. Shield and Sword of the Party*, New York 2008, s. 142–162; M. Jander, *Die Stasi und die RAF. Raunen statt Fakten: Regine Igels "Terrorismus-Lügen"*, „Osteuropa” 2013, t. 63, nr 5/6, s. 367–374; K. Storkmann, *Geheime Solidarität. Militärbeziehungen und Militärhilfen der DDR in die »Dritte Welt«*, Berlin 2012.

³⁶ B. Blumenau, *Unholy Alliance: The Connection between the East German Stasi and the Right-Wing Terrorist Odfried Hepp*, „Studies in Conflict & Terrorism” 2020, t. 43, nr 1, s. 47–68.

³⁷ L. Maeke, *DDR und PLO – Die Palästinapolitik des SED-Staates*, Berlin-Boston 2017.

³⁸ Ch. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina...*, s. 292.

paramilitarnych szkoleń³⁹. Oprócz tego członkowie OAN otrzymali stypendia i możliwość prowadzenia działalności biznesowej, w tym związanej z handlem bronią. W zamian organizacja obiecała, że nie będzie prowadzić działalności terrorystycznej z terenu NRD i nie będzie atakować krajów komunistycznych. Współpraca Stasi z OAN trwała do 1986 r., kiedy to firma z Berlina Wschodniego, która była powiązana z terrorystami, została zamknięta⁴⁰.

W okresie zimnej wojny Zachód bardzo często oskarżał bułgarskie służby o bliską współpracę z międzynarodowym terroryzmem. Jednak najnowsze badania materiałów archiwalnych nie potwierdziły tych przypuszczeń. Nie odnaleziono żadnych dowodów świadczących o utrzymywaniu bezpośrednich kontaktów bułgarskiej bezpieki z Czerwonymi Brygadami – terrorystyczną organizacją działającą głównie we Włoszech, która reprezentowała nurt skrajnie lewicowy⁴¹. Co więcej, władze w Sofii aresztowały w 1978 r. czterech członków RAF i wydały ich zachodniemieckim służbom, co było bezprecedensową decyzją w bloku sowieckim, związaną ze zbliżającą się wizytą kanclerza Helmuta Schmidta. W ramach odwetu terroryści z RAF wysadzili dwa biura bułgarskiego przedstawicielstwa handlowego ulokowane w Europie Zachodniej. Wiadomo natomiast, że bułgarskie służby gościły u siebie przynajmniej jednego z członków amerykańskiej organizacji Czarne Pantery i utrzymywały tajne relacje z niektórymi palestyńskimi organizacjami, w tym z OAN. Wspólne spotkania służyły m.in. zdobywaniu informacji wywiadowczych na temat sytuacji na Bliskim Wschodzie. Oprócz tego w Bułgarii przebywało wielu terrorystów ściganych listami gończymi, np. „Carlos”, którzy posługiwali się sfałszowanymi paszportami. Część z nich mogła swobodnie poruszać się po kraju, ale była poddana dyskretniej obserwacji⁴².

Gdy 13 maja 1981 r. Ali Ağca postrzelił papieża Jana Pawła II, to jednym z wątków włoskiego śledztwa był udział bułgarskich służb w zamachu. Niedoszły zamachowiec miał uzyskać wsparcie od Sergieja Antonowa,

³⁹ M. Wolf, A. McElvoy, *Człowiek bez twarzy. Autobiografia szefa STASI*, Warszawa 1999, s. 353.

⁴⁰ T. Wunschik, *Palestinian Terrorism...*, s. 66–75.

⁴¹ Na temat Czerwonych Brygad zob. szerzej: A. Orsini, *Anatomy of the Red Brigades: The Religious Mind-Set of Modern Terrorists*, Ithaca–London 2011; R. Bartali, *Red Brigades (1969–1974): An Italian Phenomenon and a Product of the Cold War*, „Modern Italy” 2007, t. 12, nr 3, s. 349–369; M. Re, *The Red Brigades’ Communiqués: An Analysis of the Terrorist Group’s Propaganda*, „Terrorism and Political Violence” 2020, t. 32, nr 2, s. 275–292.

⁴² J. Baev, *Bulgarian State Security and International Terrorism*, w: *Terrorism in the Cold War. State Support in Eastern Europe and the Soviet Sphere of Influence*, t. 1, A. Hänni, T. Riegler, P. Gasztold (red.), London–New York 2020, s. 143–166; por. *International Terrorism in the Bulgarian State Security Files. Documentary Volume*, Sofia 2010.

pracownika bułgarskich linii lotniczych. Pojawiły się nawet hipotezy, że celem zamachu miał być także Lech Wałęsa, który planował odwiedzić Rzym w styczniu 1981 r.⁴³ Przypuszcza się, że bułgarskie służby działające prawdopodobnie na zlecenie KGB zaplanowały zabójstwo papieża, co skutkowało osłabieniem rosnącej roli Kościoła katolickiego w Polsce doby Solidarności, a także pozbyciem się ze Stolicy Piotrowej osoby o wyraźnie antykomunistycznej orientacji. Z jednej strony część dokumentów wyraźnie wskazuje na to, że bułgarskie służby mogły być zamieszane w zamach⁴⁴, z drugiej zaś nie udało się odnaleźć w bułgarskich archiwach bezpośrednich dowodów wyraźnie potwierdzających, że właśnie te służby zleciły zabójstwo papieża. Wiadomo jednak, że Ağca przebywał w 1980 r. w Sofii, posługując się sfalszowanym paszportem. Po analizie odtajnionych dokumentów nie ma natomiast wątpliwości, że bułgarskie służby niedługo po zamachu zorganizowały szeroką kampanię dezinformacyjną, której celem było odwrócenie uwagi od roli Sofii w próbie zabójstwa Jana Pawła II⁴⁵.

Do 1968 r. Czechosłowacja była bardzo aktywna w udzielaniu pomocy ruchom narodowowyzwoleńczym Trzeciego Świata. Państwo to utrzymywało również kontakty z grupami prowadzącymi działalność terrorystyczną. Dostarczało im broń, a także zapewniało szkolenie paramilitarne i wywiadowcze w Akademii Wojskowej im. Antonína Zápotockego w Brnie. Między 1959 r. a 1966 r. z takiego wsparcia korzystali bojownicy Ludowego Ruchu Wyzwolenia Angoli – Partia Pracy (port. Movimento Popular de Libertação de Angola – Partido do Trabalho, MPLA), Afrykańskiej Partii Niepodległości Gwinei i Wysp Zielonego Przylądka (ang. African Party for the Independence of Guinea and Cape Verde, PAIGC), Afrykańskiego Ludowego Związku Zimbabwe (ang. Zimbabwe African People's Union, ZAPU), Związku Ludności Kamerunu (fr. l'Union des Populations du Cameroun, UPC), Frontu Wyzwolenia Mozambiku (port. Frente de Libertação de Moçambique, FRELIMO), a także członkowie Nigerian Action Front. Czechosłowackie służby prowadziły bardzo aktywną infiltrację ruchów wyzwoleńczych, zwerbowały między innymi Amílcar Cabrala, współzałożyciela PAIGC⁴⁶, Virato

⁴³ S. Elad, A. Merari, *The Soviet Bloc...*, s. 42–43.

⁴⁴ Por. A. Grajewski, M. Skwara, *Agca nie był sam. Wokół udziału komunistycznych służb specjalnych w zamachu na Jana Pawła II*, Katowice 2015.

⁴⁵ J. Baev, *Bulgarian State Security...*, s. 153–156.

⁴⁶ N. Telepneva, 'Code Name SEKRETÁŘ': Amílcar Cabral, Czechoslovakia and the Role of Human Intelligence during the Cold War, „The International History Review” 2020, t. 42, nr 6, s. 1257–1273.

da Cruza, sekretarza MPLA, oraz Mehdiego Ben Barke, opozycjonistę marokańskiego⁴⁷. Władze w Pradze współpracowały także blisko z państwami sponsorującymi międzynarodowy terroryzm, czego świetnym przykładem są relacje pomiędzy Pragą a Libią rządzoną przez Muammara Kaddafiego⁴⁸. Utrzymywały także kontakty z różnymi palestyńskimi ugrupowaniami, którym dostarczano uzbrojenie, zapewniano szkolenie oraz z którymi współpracowano przy przedsięwzięciach biznesowych związanych między innymi z handlem bronią. W 1981 r. Salah Chalaf ps. „Abu Ijad”, jeden z liderów OWP, zaproponował nawet zabójstwo czechosłowackiego emigranta Jiříego Pelikána i ten plan został podobno zaakceptowany przez MSW. Jednak nie zrealizowano go z powodu sprzeciwu czechosłowackiej bezpieki obawiającej się międzynarodowych reperkusji, gdyby prawda o współpracy Pragi z OWP wyszła na jaw. Najnowsze badania archiwalne wskazują jednak, że znani terroryści, jak „Carlos” czy Abu Daud (właśc. Mohammad Oudeh), który często przyjeżdżał do Czechosłowacji, nie byli traktowani jak sojusznicy, lecz jako poważne zagrożenie bezpieczeństwa. Co prawda nie utrudniano im zaniechanych pobytów w Pradze, ale ich przyjazdy, o których służby wcześniej wiedziały, były dyskretnie monitorowane przez kontrwywiad.

Jednocześnie władze w Pradze robiły, co mogły, aby zniechęcić terrorystów do wykorzystywania Czechosłowacji jako centrum logistycznego i miejsca wakacyjnego odpoczynku⁴⁹. Przykładem mogą być częste przyjazdy „Carlosa” do Pragi, które niepokoiły tamtejsze służby kontrwywiadowcze, gdyż zawsze korzystał on z fałszywych dokumentów i paszportów dyplomatycznych. Wprawdzie nigdy nie zdecydowano się go aresztować z powodu obaw o możliwy odwet w postaci zamachu na czechosłowackie cele, ale w 1986 r. bezpieka podstępem wymusiła na nim wyjazd z kraju i od tego czasu terrorysta nie wrócił już do Europy Wschodniej⁵⁰.

⁴⁷ J. Koura, *A prominent spy: Mehdi Ben Barka, Czechoslovak intelligence, and Eastern Bloc espionage in the Third World during the Cold War*, „Intelligence and National Security” 2021, t. 36, nr 3, s. 318–339.

⁴⁸ P. Žáček, *Military Intelligence from Libya and Terrorism – The ‘Oil’ residency in the materials of the Main Military Counterintelligence Directorate*, „Behind the Iron Curtain” 2012, t. 2, s. 139–151.

⁴⁹ M. Pešta, *Reluctant revolutionaries: Czechoslovak support of revolutionary violence between decolonization and détente*, „Intelligence and National Security” 2022, t. 37, nr 7, s. 1009–1010.

⁵⁰ D. Richterova, *The anxious host: Czechoslovakia and Carlos the Jackal 1978–1986*, „The International History Review” 2018, t. 40, nr 1, s. 108–132; P. Žáček, *Carlos the Jackal in Prague. Communist Czechoslovakia and International Terrorism. A Case Study*, w: *Terrorism in the Cold War. State Support in Eastern Europe and the Soviet Sphere of Influence*, t. 1, A. Hänni,

Przez wiele lat pojawiały się przypuszczenia, że czechosłowackie służby wspierały działalność Czerwonych Brygad. Oskarżenia kierowane w stronę Pragi pojawiły się, gdy u zatrzymanych terrorystów znaleziono broń wyprodukowaną w Czechosłowacji oraz paszporty z tamtejszymi stemplami. Był to wyraźny sygnał, że przekraczali oni czechosłowacką granicę, a więc pojawiły się domysły, że korzystali ze wsparcia tamtejszych służb, między innymi ze szkolenia w tajnym ośrodku w Karlowych Warach. Brakuje wiarygodnych dokumentów na ten temat, jednak z najnowszych badań wynika, że bliska współpraca Pragi z włoskimi terrorystami jest wątpliwa. Zakulisowe kontakty mogły być wprawdzie nawiązane na początku lat 70. XX w., ale w późniejszym okresie czechosłowackie służby prawdopodobnie nie utrzymywały z Czerwonymi Brygadami jakichkolwiek relacji, a tym bardziej nie wspierały ich terrorystycznej działalności⁵¹.

Sporo wiadomo o związkach Rumunii z organizacjami terrorystycznymi. Pod rządami Nicolae Ceaușescu kraj prowadził bardzo aktywną politykę w Trzecim Świecie i nawet angażował się w różne misje mediacyjne na Bliskim Wschodzie⁵². Ścisłe współpracował również z OWP, którą uznawał za strukturę narodowowyzwoleńczą, choć w tym wypadku Bukareszt musiał zachowywać ostrożność, gdyż po wojnie sześciodniowej wciąż utrzymywał stosunki dyplomatyczne z Izraelem⁵³. Rumuńskie służby zawarły także tajne porozumienie z „Carlosem”, którego wykorzystano do przeprowadzenia zamachu na Radio Wolna Europa w Monachium 21 lutego 1981 r.⁵⁴ Kulisy tej współpracy są w zarysie znane, ale wiele dokumentów świadczących o zaangażowaniu Securitate w przygotowanie zamachu zostało zniszczonych⁵⁵.

T. Riegler, P. Gasztold (red.), London–New York 2020, s. 107–122; tenże, *Ruce světové retuce. Carlos a Státní bezpečnost, 1976–1989. Edice dokumentů*, t. 1–2, Praga 2022.

⁵¹ J. Petlák, M. Mareš, *The Red Brigades and communist Czechoslovakia: a troubling legacy full of ambiguities*, „Intelligence and National Security” 2020, t. 35, nr 6, s. 870–884.

⁵² Por. I.M. Pacepa, *Czerwone horyzonty. Prawdziwa historia zbrodni, życia i upadku Nicolae Ceaușescu*, Warszawa 1990.

⁵³ E. Gheorghie, *Communists and Terrorists: Brothers in Arms or Allies of Convenience?*, Wilson Center, 13 IV 2020 r., <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/communists-and-terrorists-brothers-arms-or-allies-convenience> [dostęp: 20 IX 2022].

⁵⁴ L. Tofan, *Sacalul Securitatii. Teroristul Carlos in solda spionajului romanesc*, București 2013.

⁵⁵ V. Gheonea, *Carlos Șacalul și politica antiteroristă a României în anii '70*, „Arhivele Totalitari-smului” 2021, t. 29, nr 1–2, s. 154–181.

Szczególną rolę na terrorystycznej mapie świata odgrywały Węgry, które w okresie zimnej wojny stały się bezpieczną przystanią dla wielu radykalnych organizacji. Do Budapesztu przybywali między innymi terroryści: baskijski, tureccy, kurdyjscy, irlandzcy, japońscy, francuscy, włoscy i ormiańscy. Węgierskie służby starały się monitorować przyjazdy podejrzanych gości, ale nie czyniły im zbytnich trudności w przekraczaniu granicy. Budapeszt był miejscem szczególnie lubianym przez „Carlosa”, który często przyjeżdżał tam zarówno na odpoczynek, jak i w celu spotkania się z innymi terrorystami. Aktywne były też różne palestyńskie ugrupowania, w tym OWP i OAN. Z niektórymi grupami węgierskie służby podejmowały bliską współpracę, np. z Frontem Wyzwolenia Palestyny Abu Abbasa (właśc. Muhammad Zaidan), którego członkowie otrzymali bezpłatnie broń i brali udział w szkoleniach wojskowych. Węgierskie podejście do międzynarodowego terroryzmu zmieniło się w połowie lat 80. XX w., kiedy to wydalono grupę „Carlosa” i Abu Abbasa oraz zdecydowano o likwidacji baz Abu Nidala⁵⁶.

Działalność Jugosławii w Ruchu Państw Niezaangażowanych powodowała, że utrzymywała ona szczególne relacje z krajami Trzeciego Świata. Miało to przełożenie na podejście władz w Belgradzie do organizacji terrorystycznych, które w wielu przypadkach traktowano jako narodowyzwoleńcze. I nie tylko tolerowano pobyt ich członków, lecz także zapewniano im wsparcie w postaci broni i szkolenia. Jugosławia odgrywała też ważną rolę jako kraj tranzytowy dla wielu ugrupowań, choć tamtejsze służby starały się kontrolować przyjazdy terrorystów i prowadzoną przez nich działalność. Przykładem może być „Carlos” i jego grupa, która wielokrotnie zwracała się o nawiązanie współpracy z jugosłowiańskimi służbami, ale takie prośby były odrzucane, a w 1983 r. terroryści zostali nawet zmuszeni do opuszczenia kraju⁵⁷. Warto również dodać, że Jugosławia borykała się z terroryzmem ze strony radykalnych grup emigracyjnych⁵⁸.

Wyjątkowe stanowisko wobec działalności palestyńskich organizacji zbrojnych zajmowała Albania. Tamtejsze władze popierały ich walkę

⁵⁶ B. Orbán-Schwarzkopf, *Hungarian State Security and International Terrorism in the 1980s*, w: *Terrorism in the Cold War. State Support in Eastern Europe and the Soviet Sphere of Influence*, t. 1, A. Hänni, T. Riegler, P. Gasztold (red.), London–New York 2020, s. 123–142.

⁵⁷ G. Akrap, *Yugoslavia, Carlos „The Jackal” and International Terrorism During the Cold War*, w: *Terrorism in the Cold War. State Support in Eastern Europe and the Soviet Sphere of Influence*, t. 1, A. Hänni, T. Riegler, P. Gasztold (red.), London–New York 2020, s. 167–184.

⁵⁸ M.N. Tokić, *Croatian Radical Separatism and Diaspora Terrorism During the Cold War*, West Lafayette 2020.

o samostanowienie, ale wyraźnie potępiały działalność terrorystyczną. Mogło to wynikać z tego, że Albania blisko współpracowała z Chinami, dlatego dosyć ostrożnie patrzyła na relacje OWP z krajami pozostającymi pod kuratelą Moskwy. Władze w Tiranie nie zgodziły się również na przekazanie uzbrojenia Palestyńczykom⁵⁹.

Krajem, który miał specyficzny stosunek do terroryzmu, była Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna (KRLD). Władze w Phenianie prowadziły aktywną politykę w Trzecim Świecie, wspierały różne organizacje wyzwolenie, w tym te, które stosowały metody terrorystyczne⁶⁰. Między 1968 r. a 1988 r. na terenie KRLD prawdopodobnie działało ok. 30 baz treningowych, w których wyszkolono w prowadzeniu działań sabotażowych i *guerilla warfare* ponad 5 tys. bojowników z 25 krajów. Tajne służby KRLD wspierały także niektóre palestyńskie ugrupowania terrorystyczne⁶¹ oraz skrajnie lewicową Japońską Armię Czerwoną⁶². Jej członkowie 30 marca 1970 r. porwali japoński samolot i wylądowali w Phenianie. Tam zostali ciepło przywitani przez Kim Il Sunga, który ich ugościł. Później wykorzystał ich w operacjach porwań japońskich obywateli⁶³. Północnokoreańskie służby również same przeprowadzały zamachy terrorystyczne, między innymi w październiku 1983 r. w Rangunie podłożyły bombę, która zabiła 21 urzędników Korei Południowej przebywających w Birmie z oficjalną wizytą. W listopadzie 1987 r. dwóch oficerów wywiadu KRLD umieściło ładunek wybuchowy w samolocie linii KAL, który rozbił się nad Morzem Andamańskim. W katastrofie zginęło 115 pasażerów i członków załogi. Zamach miał na celu zdeorganizowanie przygotowań do zbliżających się Igrzysk Olimpijskich w Seulu⁶⁴. Począwszy od 1988 r.

⁵⁹ K. Këlliçi, *The PLO and Communist Albania: Cold War Relations*, „Journal of Palestine Studies” 2021, t. 50, nr 4, s. 53–66.

⁶⁰ B.R. Young, *Guns, Guerillas and the Great Leader. North Korea and the Third World*, Stanford 2021; J.T. Kim, *North Korean Terrorism: Trends, Characteristics, and Deterrence*, „Terrorism” 1988, t. 11, nr 4, s. 309–322.

⁶¹ B.E. Bechtol, Jr., *North Korea and Support to Terrorism: An Evolving History*, „Journal of Strategic Studies” 2010, t. 3, nr 2, s. 45–54.

⁶² D.H. Chang, M. Yajima, *The Japanese Sekigun Terrorists: Red Army Samurai Warriors*, „International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice” 1989, t. 13, nr 1, s. 1–22; Ch. Gerteis, *Mobilizing Japanese Youth. The Cold War and the Making of the Sixties Generation*, Ithaca-London 2021, s. 42–67.

⁶³ P.G. Steinhoff, *Kidnapped Japanese in North Korea: The New Left Connection*, „The Journal of Japanese Studies” 2004, t. 30, nr 1, s. 123–142.

⁶⁴ A. DiFilippo, *North Korea as a State Sponsor of Terrorism: Views from Tokyo and Pyongyang*, „International Journal of Korean Unification Studies” 2008, t. 17, nr 1, s. 1–40; *Terrorism*

(z wyjątkiem lat 2008–2017) KRLD znajduje się na liście Departamentu Stanu USA jako kraj wspierający międzynarodowy terroryzm⁶⁵. W tym kontekście warto zauważyć, że część terrorystów Japońskiej Armii Czerwonej wciąż przebywa w KRLD i pozostaje pod opieką północnokoreańskich służb⁶⁶.

Po analizie przytoczonych przykładów należy stwierdzić, że podejście krajów bloku sowieckiego do międzynarodowego terroryzmu różniło się od koncepcji przedstawionej w książce Claire Sterling. Moskwa nie nadzorowała terrorystycznej „międzynarodówki”, znani terroryści, jak np. „Carlos”, nie byli zazwyczaj mile widziani w stolicach państw komunistycznych, a niektóre organizacje, między innymi Czerwone Brygady, prawdopodobnie nie współpracowały ze służbami wywiadowczymi Czechosłowacji i Bułgarii. Nie oznacza to jednak, że zarzuty o wspieranie międzynarodowego terroryzmu kierowane pod adresem bloku sowieckiego są przesadzone i pozbawione podstaw źródłowych. Dzięki najnowszym badaniom jest możliwe wskazanie motywacji innych niż dotychczas wymieniane, którymi kierowały się poszczególne kraje w nawiązywaniu tajnych relacji z terrorystami, czego najlepszym przykładem jest PRL.

PRL jako sponsor międzynarodowego terroryzmu

Podejście Polski Ludowej do międzynarodowego terroryzmu do pewnego stopnia nie różniło się od podejścia innych państw komunistycznych, choć Warszawa nie była tak częstym celem wizyt członków organizacji terrorystycznych jak Budapeszt, Praga czy Berlin Wschodni. Być może nie czuli się tutaj zbyt bezpiecznie, zwłaszcza po zamachu na Abu Dauda przeprowadzonym 1 sierpnia 1981 r. w warszawskim hotelu Victoria⁶⁷. Władze PZPR publicznie nigdy nie pochwały aktów terrorystycznych, a propaganda delikatnie informowała o zamachach na Zachodzie⁶⁸. Aparat bezpieczeństwa PRL od początku lat 70. gromadził informacje na temat zjawiska terroryzmu,

by the Democratic People's Republic of Korea (North Korea), w: *The Oncoming Threat of Terrorism: The Growing Severity of the International Terrorism Situation*, Tokyo 2005, <https://www.npa.go.jp/archive/keibi/syouten/syouten271/english/pdf/sec04.pdf> [dostęp: 14 IX 2022].

⁶⁵ *State Sponsors of Terrorism*, U.S. Department of State, <https://www.state.gov/state-sponsors-of-terrorism/> [dostęp: 14 IX 2022].

⁶⁶ B.R. Young, *Guns, Guerillas and...*, s. 53.

⁶⁷ Na temat zamachu zob. szerzej: P. Gasztold, *Zabójcze układy...*, s. 279–348.

⁶⁸ J. Szumski, *Międzynarodowy terroryzm w polskiej literaturze i prasie lat siedemdziesiątych XX wieku (wybrane przykłady)*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2015, nr 14, s. 161–187.

a dane terrorystów były przekazywane do specjalnych kartotek. Część z nich (np. członkowie RAF) trafiali później do indeksu osób niepożądanych, co w teorii miało zapobiec ich przyjazdowi do PRL. Ponieważ jednak te osoby posługiwały się często sfałszowanymi paszportami, tego typu narzędzie nie było zbyt efektywne w ograniczaniu ich przyjazdów.

Za kulisami oficjalnej polityki polskich władz niektóre radykalne grupy jednak mogły liczyć na przychylność i wsparcie służb PRL. Takie tajne relacje były nawiązywane z różnych względów. Wśród dominujących czynników warunkujących współpracę Warszawy z organizacjami terrorystycznymi można wymienić przyczyny polityczne, ideologiczne oraz ekonomiczne.

Uwarunkowania polityczne zadecydowały o tym, że PRL uznała OWP za jedyną organizację reprezentującą palestyński ruch narodowowyzwoleńczy i udzielała jej wsparcia na arenie międzynarodowej. Ciekawa jest jednak geneza tych kontaktów, gdyż zostały one zapoczątkowane w 1968 r. w Bejrucie przez rezydenturę Zarządu II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego⁶⁹. To właśnie wojskowe służby wywiadowcze PRL nawiązały pierwsze kontakty z palestyńskimi bojownikami, na co wpływ miał rozwój sytuacji w regionie, a zwłaszcza wojna sześciodniowa z 1967 r., która spowodowała zerwanie stosunków dyplomatycznych państw komunistycznych (oprócz Rumunii) z Izraelem⁷⁰. Klęska Syrii i Egiptu w 1967 r. była dla Palestyńczyków ogromnym szokiem⁷¹. Nie mogli już dalej polegać na armiach państw arabskich, dlatego postanowili samodzielnie wywalczyć niepodległość. Palestyńczycy nie chcieli pomocy finansowej, gdyż mieli sporo gotówki otrzymywanej od bogatszych państw arabskich. Brakowało im jednak nowoczesnej broni. Ponieważ nie mogli jej kupować na Zachodzie, zwrócili się w tej sprawie do państw bloku sowieckiego, które od 1955 r. dostarczały broń „postępowym” państwom arabskim. W tym czasie również władze na Kremlu zmieniały swoją taktykę wobec ruchu palestyńskiego, czego przykładem było nawiązanie tajnej współpracy KGB z LFWP oraz wizyta Arafata w Moskwie w 1970 r.⁷²

⁶⁹ P. Gasztold, *Wars, Weapons and Terrorists: Clandestine Operations of the Polish Military Intelligence Station in Beirut, 1965–1982*, „The International History Review” 2021, t. 43, nr 1, s. 122–135.

⁷⁰ Zob. szerzej: P. Gasztold, *Zabójcze układy...*, s. 19–64.

⁷¹ J. Jarzabek, *Palestyńczycy na drodze do niepodległości. Rozwój, przemiany i kryzys ruchu narodowego*, Warszawa 2012, s. 41.

⁷² R. Ginat, U. Bar-Noi, *Tacit support for terrorism. The rapprochement between the USSR and Palestinian guerilla organizations following the 1967 war*, „Journal of Strategic Studies” 2007, t. 30, nr 2, s. 267.

Nawiązane przez rezydenturę Zarządu II w Bejrucie rozmów z Palestyńczykami doprowadziło do zawarcia pierwszych umów na sprzedaż broni: *Organizacja Wyzwolenia Palestyny zainteresowana jest zakupem w możliwie najkrótszym terminie 1000 sztuk AK-47 z kolbą metalową, 200 sztuk granatników RPG-7 i 6000 sztuk granatów PG-7W* – pisał w listopadzie 1968 r. dyrektor Centralnego Zarządu Inżynierii (Cenzin)⁷³ płk Kazimierz Mazurek⁷⁴. Pierwszy kontrakt udało się podpisać na przełomie stycznia i lutego 1969 r., a dotyczył on dostawy 1300 sztuk karabinu AK-47 o wartości 110 tys. dolarów amerykańskich⁷⁵. W następnych latach Cenzin zawarł z palestyńskimi organizacjami wiele kontraktów na sprzedaż uzbrojenia. Wśród nich znalazły się: Al-Fatah, LFWP, As-Saika oraz DFWP⁷⁶. Niektóre rodzaje broni (np. pistolet maszynowy wz. 63, tzw. RAK) były szczególnie cenione przez terrorystów, którzy często wykorzystywali je w zamachach.

W ślad za umowami na dostawy uzbrojenia nawiązano relacje o charakterze politycznym, czego przykładem było otwarcie w 1976 r. Stałego Przedstawicielstwa OWP w Warszawie⁷⁷. Niedługo później Służba Bezpieczeństwa podjęła również nieoficjalny kontakt z oficerami ds. bezpieczeństwa OWP, wymieniając się informacjami na temat działalności ugrupowań przeciwnych Arafatowi. Była ona istotna z wywiadowczego punktu widzenia, gdyż pozwalała zarówno na wyprzedzającą identyfikację podejrzanych osób przyjeżdżających z Bliskiego Wschodu, jak i rozpoznanie aktualnego stanowiska ekipy Arafata. W 1983 r. Abu Ijad, jeden z liderów OWP, zaproponował oficjalne nawiązanie współpracy służb PRL z Palestyną, chociaż nie wiadomo, czy w tej sprawie podpisano formalne porozumienie⁷⁸. W tym czasie ruch palestyński był mocno zróżnicowany.

⁷³ Od 1955 r. Centralny Zarząd Inżynierii ulokowany w Ministerstwie Handlu Zagranicznego odpowiadał za eksport uzbrojenia i usług wojskowych.

⁷⁴ Wojskowe Biuro Historyczne-Centralne Archiwum Wojskowe (WBH-CAW), Szefostwo Zamówień i Dostaw Techniki Wojskowej, sygn. 248/91/600, pismo dyrektora Centralnego Zarządu Inżynierii MHZ płk. Kazimierza Mazurka do szefa Biura ds. Importu i Eksportu Sztabu Generalnego płk. Boratyńskiego, Warszawa, 6 XI 1968 r., k. 45.

⁷⁵ WBH-CAW, Szefostwo Zamówień i Dostaw Techniki Wojskowej, sygn. 248/91/600, sprawozdanie z wyjazdu służbowego do Republiki Libańskiej, 19 II 1969 r., k. 83.

⁷⁶ P. Gasztold, *Wars, Weapons...*, s. 129.

⁷⁷ *Stosunki dyplomatyczne Polski. Informator*, t. 4: *Afryka i Bliski Wschód 1918–2009*, K. Szczepaniak, A. Herman-Lukasik, B. Janicka (red.), Warszawa 2010, s. 226.

⁷⁸ Archiwum Akt Nowych (AAN), KC PZPR, sygn. LXXVI-624, *Wyciąg z notatki odbytego dnia 15 KC PZPR z przebywającą w Polsce na zaproszenie MSZ delegacją kierownictwa OWP na czele z Tow. Abu Ijad/SalahChalaf/ – członkiem KC Fatah*, [b.p].

Kierownictwo PZPR utrzymywało najbliższe relacje z nurtem podporządkowanym Jasirowi Arafatowi o nazwie Al-Fatah. Mniej zażyłe kontakty utrzymywano z grupami, które reprezentowały nurt marksistowsko-leninowski, a więc były ideologicznie najbliższe PZPR, czyli z LFWP i DFWP⁷⁹.

Jak wynika z odtajnionych dokumentów, LFWP kupował w Polsce duże ilości uzbrojenia, zwłaszcza na początku lat 70. XX w.⁸⁰ Bojownicy organizacji przyznawali, że broń wyprodukowana w krajach socjalistycznych pozwalała im do pewnego stopnia zmniejszyć przewagę Izraela, który stale rozbudowywał swój kompleks zbrojeniowy⁸¹. Broń kupiona przez LFWP mogła być też użyta w zamachach terrorystycznych bądź przekazana innym ekstremistycznym grupom, np. RAF. Dotychczas nie potwierdzono jednak żadnych poszlak, które wskazywałyby na zawarcie jakiegokolwiek porozumienia pomiędzy służbami PRL a LFWP. Przynajmniej do 1980 r. Polska była jedynym krajem socjalistycznym, z którym LFWP nie nawiązał oficjalnej współpracy⁸². Struktury kierownicze PZPR nie utrzymywały bliższych stosunków z LFWP, a delegacje tej organizacji odwiedzające PRL były później zapraszane jedynie przez Polski Komitet Solidarności z Narodami Azji Afryki i Ameryki Łacińskiej. Ugrupowanie otrzymywało jednak wsparcie w formie przyznanych corocznie czterech stypendiów⁸³. Na podobną pomoc mógł również liczyć DFWP⁸⁴. Oba ugrupowania mogły swobodnie działać w PRL, a otrzymywane subwencje mogły być traktowane jako nagroda dla zaufanych bądź doświadczonych bojowników. Mogły one też liczyć na przychyłność i tolerancję służb PRL. Niemniej jednak były aktywnie infiltrowane przez peerelowski kontrwywiad, który razem ze służbami OWP starał się monitorować sytuację w palestyńskiej diasporze. Gdy jedno

⁷⁹ Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (AMSZ), Departament V, sygn. 26/86, w-2, 023-1-82, pismo Rady Handlowego Chargé D'affaires a. i. w Bejrucie Tadeusza Lisaka do dyrektora Departamentu V MSZ Stanisława Turbańskiego, Bejrut, 1 II 1982 r., [b.p].

⁸⁰ Na przykład w listopadzie 1970 r. LFWP zakupił 1000 sztuk kałasznikowów za 79 tys. dolarów amerykańskich. Zob. WBH-CAW, Szefostwo Zamówień i Dostaw Techniki Wojskowej, 248/91/475, specyfikacja towaru dostarczanego na podstawie kontraktu nr 12021, [listopad 1970 r.], s. 5.

⁸¹ Institute of Palestine Studies, PF-P831mi, *Military Strategy of the PFLP*, Beirut 1970, s. 40–42.

⁸² AMSZ, Departament V, sygn. 25/85, w-4, 22-5-80, notatka ambasadora PRL w Libanie Janusza Zabłockiego z rozmowy z członkiem Biura Politycznego Ludowego Frontu Wyzwolenia Palestyny – Taysir Khuba, Bejrut, 31 I 1980 r., [b.p].

⁸³ AAN, KC PZPR, sygn. LXXVII-38, Ludowy Front Wyzwolenia Palestyny – opracowanie Wydziału-Sekretariatu Komisji Międzynarodowej KC PZPR, Warszawa, kwiecień 1989 r., [b.p].

⁸⁴ Por. P. Gasztold, *Zabójcze układy...*, s. 92–96.

z polskich źródeł ulokowanych wewnątrz środowiska DFWP otrzymało propozycję wyjazdu do Izraela i dokonania tam zamachu terrorystycznego, to Służba Bezpieczeństwa przeprowadziła dokładną analizę korzyści i ryzyka związanego z ofertą. Finalnie zdecydowano, że udział Polaka w działalności terrorystycznej przyniósłby więcej szkód na arenie międzynarodowej niż korzyści, którymi byłyby informacje pochodzące z samej organizacji⁸⁵.

Brakuje również dokumentów potwierdzających współpracę służb PRL ze skrajnie lewicową RAF. Wiadomo, że w wewnętrznych opracowaniach MSW terroryzm tej organizacji był poddawany ostrej krytyce jako nieskuteczny, a wręcz działający na korzyść władz w Bonn, które wykorzystywały go do zwiększenia uprawnień dla niemieckiego kontrwywiadu. Członkowie RAF podróżowali po całej Europie, posługując się fałszywymi dokumentami, bywali również w Polsce. W 1978 r. jeden z nich został nawet rozpoznany, co skutkowało zarządzeniem ogólnopolskich poszukiwań, które jednak do niczego konkretnego nie doprowadziły. Wiadomo, że wschodniemieckie służby wspierały RAF, brakuje natomiast dokumentów, które pozwoliłyby na postawienie tezy o podobnej roli aparatu bezpieczeństwa PRL⁸⁶. Pewne poszlaki wskazują jednak, że do takiej współpracy również mogło dochodzić⁸⁷. Wiadomo też, że do Polski kilka razy przyjeżdżał „Carlos”, który posługiwał się fałszywymi dokumentami, nie zawsze jednak był on poddawany inwigilacji. Nie wiadomo również, czy utrzymywał kontakty z peerelowskimi służbami⁸⁸.

Nie brakuje za to dokumentów potwierdzających długoletnią współpracę polskich służb z OAN i grupą Monzera al-Kassara. W obu tych przypadkach główną płaszczyzną działania były względy ekonomiczne i wywiadowcze, a nie ideologiczne. Partnerem terrorystów ze strony polskiej były wojskowe służby wywiadowcze i pracownicy Cenzinu. Bliższe kontakty zostały nawiązane po wybuchu wojny iracko-irańskiej, kiedy władze w Bagdadzie zaczęły kupować w Polsce duże ilości uzbrojenia. Pośrednikiem w kontraktach zawieranych między Cenzinem a Irakiem był Samir

⁸⁵ Tenże, *Międzynarodowi terroryści w PRL...*, s. 307–308.

⁸⁶ Tenże, *Der Sicherheitsapparat der Volksrepublik Polen und die Rote Armee Fraktion*, „Inter Finitimos. Jahrbuch zur deutsch-polnischen Beziehungsgeschichte” 2011, nr 9, s. 144–154.

⁸⁷ *O współpracy komunistycznych służb specjalnych ze światowym terroryzmem – z Witoldem Gadowskim rozmawiał Tomasz Plaskota*, „Glaukopis” 2013, nr 28, s. 238–239.

⁸⁸ P. Gasztold-Seń, „Szakal” w Warszawie, „Pamięć.pl - Biuletyn IPN” 2012, nr 2; tenże, „Szakal” na Starym Mieście, „Historia”, dodatek do „Uważam Rze” 2017, nr 9, [b.p.].

Najmeddin, handlarz bronią i szef skrzydła finansowego OAN⁸⁹. Na temat kulis nawiązania relacji z OAN raportował Andrzej Urbaniak, pracownik Cenzinu i współpracownik wywiadu wojskowego PRL:

W latach 1980–82 wartość zrealizowanych kontraktów wyniosła ok. 550 mln dolarów. Na podkreślenie zasługuje fakt, że powyższa współpraca przebiegała w atmosferze wzajemnego zaufania, bez żadnych zadrażnień i nieporozumień. Ww. zabezpieczali nam bardzo korzystne ceny, terminowe płatności często wyprzedzające faktyczne terminy dostaw, co w tej działalności jest ewenementem. Przez swoje wpływy w Iraku inspirowali pewne formy pomocy dla naszego kraju, np. umieszczenie w BH (Bank Handlowy – dop. aut.) w Warszawie depozytów irackich w wysokości ok. 350 mln dolarów. Jednocześnie przy pomocy PLF (Abu Nidala – dop. aut.) dostarczono do kraju w 1981 r. wzorce uzbrojenia NATO, w tym podzespoły czołgu M-60 Chieftain⁹⁰.

Współpraca układała się na tyle dobrze, że terroryści zaproponowali przeniesienie jej na wyższy poziom. W tym celu 18 maja 1983 r. późnym wieczorem zorganizowano spotkanie w siedzibie Cenzinu. Z ramienia OAN wzięli w nim udział Najmeddin, Mohammed Al-Bitar i niejaki pan „Hani”, ze strony gospodarzy obecny był m.in. Urbaniak. Oprócz współpracy w handlu bronią ludzie Abu Nidala zaproponowali dzielenie się informacjami politycznymi i wywiadowczymi⁹¹. Niepisana umowa została zawarta i dzięki niej terroryści uzyskali wiele korzyści związanych z ich pobytami w Polsce. Również lider OAN przyjeżdżał do Polski wiele razy na odpoczynek i rekonwalescencję, posługując się oczywiście sfałszowanymi paszportami. Jego ludzie mogli liczyć na ułatwienia wizowe, otrzymywali stypendia, a także legalizowali swoją działalność biznesową przez założenie dwóch spółek razem z Cenzinem i Zarządem II Sztabu Generalnego⁹². Pierwsza z nich (S.A.S.) mieściła się w warszawskim wieżowcu Intraco, druga (Intermador) w Zurichu. Obie firmy zarabiała olbrzymie kwoty na legalnym i nielegalnym handlu bronią. W zamian za gościnę terroryści dzielili się informacjami,

⁸⁹ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (AIPN), sygn. 1405/23, notatka Szefostwa Wojskowej Służby Wewnętrznej dot. rozmów handlowych z przedstawicielem Iraku, Warszawa, 2 VII 1981 r., s. 23.

⁹⁰ AIPN, sygn. 2602/27782, notatka „Urbana” dot. propozycji współpracy w zakresie wymiany informacji, 24 V 1983 r., k. 221–222.

⁹¹ Tamże, k. 223–225.

⁹² Por. P. Seale, *Abu Nidal...*, s. 275–278.

dostarczali wywiadowi wojskowemu PRL także towary objęte przez Zachód embargiem, zwłaszcza broń i materiały wojskowe (np. kamizelki kuloodporne)⁹³. Owocna współpraca trwała do końca lat 80. XX w. i nie przerwała jej nawet presja Departamentu Stanu USA. Amerykanie wielokrotnie zgłaszali władzom PRL, że w Warszawie działa spółka kontrolowana przez terrorystów⁹⁴. Wprawdzie w 1987 r. firma S.A.S. została zamknięta, ale Cenzin nadal współpracował z jej przedstawicielami. Według wschodnioniemieckich służb CIA miało bardzo dobre rozeznanie w działalności terrorystów, dzięki temu że pod koniec lat 80. Najmeddin zdradził Nidala i oddał się w ręce Amerykanów. Jak można się domyślić, przekazał im wszystkie szczegóły dotyczące biznesowych przedsięwzięć prowadzonych przez terrorystów w PRL i NRD⁹⁵. Taki scenariusz jest bardzo prawdopodobny, o czym świadczyłoby zaprzestanie działalności OAN na terenie Polski po 1990 r.

Relacje służb PRL z Al-Kassarem i jego grupą mają podobną genezę do kontaktów z OAN. W latach 80. Al-Kassar zaliczał się do najważniejszych światowych handlarzy bronią. Blisko współpracował też z FWP Abu Abbasa i pomagał w przygotowaniu zamachów terrorystycznych, między innymi na włoski statek Achille Lauro w październiku 1985 r. Jego współpraca z PRL miała czysto ekonomiczny wymiar. W 1983 r. Zarząd II i Cenzin wspólnie z Al-Kassarem utworzyły w Wiedniu spółkę Alkastronic. Działała ona do grudnia 1985 r., czyli do czasu wkroczenia tam austriackiej policji, która podejrzewała Al-Kassara o nielegalny handel bronią, przemysł narkotyków i działalność terrorystyczną. W Wiedniu aresztowano także dwóch Polaków zatrudnionych w Alkastronic – Tadeusza Koperwasa i Henryka Majorczyka, których oskarżono o działalność terrorystyczną. Obaj pracowali dla Cenzinu i wywiadu wojskowego PRL. W 1986 r. Al-Kassar otworzył swoje biuro w Warszawie, gdzie mógł liczyć na przychylność służb wojskowych i pracowników Cenzinu, z którymi współpracował do 1990 r., a nawet później, co wykazały odtajnione dokumenty Wojskowych Służb Informacyjnych⁹⁶.

⁹³ AIPN, sygn. 2602/17400, notatka w sprawie ewentualnych możliwości dostaw egzemplarzy uzbrojenia i wyposażenia produkcji różnych krajów za pośrednictwem ugrupowań palestyńskich posiadających biura w Damaszku, 10 VIII 1984 r., k. 50–51.

⁹⁴ National Security Archive, TE00925, *The Abu Nidal Terror Network*, lipiec 1987 r., k. 12–15.

⁹⁵ BStU, MfS HA XXII, sygn. 1031/1, Aktivitaten der CIA im Zusammenhang mi der Abu-Nidal Gruppe, Berlin, styczeń 1990 r., k. 8.

⁹⁶ Zob. szerzej: P. Gasztold, *Strange bedfellows in the arms trade: Polish intelligence, Monzer al-Kassar and the Iran-Contra affair*, „Intelligence and National Security” 2022, t. 37, nr 5, s. 627–650.

Kontakty służb PRL z OAN i grupą Al-Kassara różniły się od kontaktów z innymi ugrupowaniami. Po pierwsze współpraca dwustronna, oparta na czynniku ekonomicznym, dotyczyła handlu bronią. Była to więc relacja biznesowa, w której względy ideologiczne nie były najważniejsze. Po drugie zarówno OAN, jak i Al-Kassar w zamian za przychyłność służb, ułatwienia wizowe, otrzymywane stypendia oraz możliwość legalnej działalności politycznej i biznesowej dostarczali służbom PRL informacje oraz towary objęte embargiem. Po trzecie władze w Warszawie zdawały sobie sprawę, że zarówno OAN, jak i grupa Al-Kassara są zaangażowane w działalność terrorystyczną, na którą przeznaczają też zyski z handlu bronią. Nie było to jednak przeszkodą w utrzymywaniu długoletniej współpracy. Z dostępnych dokumentów można również wywnioskować, że terroryści mogli wykorzystywać korupcję jako metodę zyskiwania przychyłności ze strony peerelowskich służb. Wszystkie te czynniki razem wzięte pozwalają jednoznacznie stwierdzić, że PRL była państwem sponsorującym międzynarodowy terroryzm.

Podsumowanie

Przede wszystkim warto zastanowić się nad pytaniem, dlaczego blok sowiecki wspierał międzynarodowy terroryzm. Polityka państw bloku wschodniego wobec międzynarodowych organizacji terrorystycznych miała zróżnicowany charakter. Wynikała ona w zasadzie z interesów poszczególnych rządów, ich obaw i ambicji, nie zaś z przemyślanej strategii Moskwy. Władze na Kremlu nie były w stanie kontrolować zakulisowych kontaktów NRD, Czechosłowacji czy PRL z terrorystami, choć starały się je oczywiście monitorować. Zresztą KGB również wspierał bliskowschodnich terrorystów i planował ich wykorzystanie do tajnych operacji. Po przeanalizowaniu współpracy państw komunistycznych z ugrupowaniami terrorystycznymi można stwierdzić, że jej podstawy mają podłoże ideologiczne, polityczne, ekonomiczne i operacyjne.

Przyczyny ideologiczne wynikały z marksistowsko-leninowskiej linii politycznej danej grupy tożsamej z linią krajów bloku wschodniego. Linia danej grupy musiała być aprobowana przez Kreml. Stąd też państwa socjalistyczne utrzymywały kontakty z LFWP i DFWP, którym pomagały w większym lub mniejszym stopniu.

Przyczyny polityczne były konsekwencją rozwoju sytuacji międzynarodowej i procesu dekolonizacji zachodzącego w świecie. Za przykład może posłużyć współpraca z OWP, która została uznana przez blok sowiecki za

jedyną prawną reprezentacją polityczną Palestyńczyków. Mimo oficjalnego potępienia przez kraje socjalistyczne aktów terrorystycznych popełnianych przez OWP, działalność militarna i polityczna tej organizacji była przez nie aktywnie wspierana, właśnie z powodu ulokowania jej w koncepcji „walki narodowowyzwoleńczej” związanej z procesem dekolonizacji.

Ważną przyczyną o charakterze politycznym była również obawa przed zamachami. Władze państw komunistycznych autentycznie obawiały się, czy znane ugrupowania terrorystyczne, np. grupa „Carlosa”, nie przeprowadzą zamachu za żelazną kurtyną. Aby przeciwdziałać tego typu zagrożeniom, bardzo często umawiano się z terrorystami, że w zamian za gościnę i ułatwienia działania nie będą oni atakować celów w tych krajach. Stąd np. wynikała polityka tolerancji Czechosłowacji i Węgier wobec „Carlosa”. Obawa przed zamachami wpłynęła również na współpracę służb NRD i PRL z OWP oraz – do pewnego stopnia – z OAN. Ułatwienia wizowe i przychylność lokalnych służb umożliwiały wykorzystywanie terytoriów państw komunistycznych do spokojnego i bezpiecznego przygotowywania zamachów, z czego służby (np. NRD i Węgier) zdawały sobie sprawę⁹⁷.

Przyczyny operacyjne były związane z wykorzystaniem radykalnych ugrupowań do różnych tajnych operacji. Sowietkie służby planowały wykorzystać LFWP do porwania oficera CIA i być może korzystały z usług terrorystów w podobnych operacjach. Rumuńskie służby zleciły grupie „Carlosa” przeprowadzenie zamachu na Radio Wolna Europa w Monachium. Nie można wykluczyć, że również inne kraje socjalistyczne wspólnie z terrorystami planowały skrytobójstwa lub zamachy bądź z nimi współpracowały, choć akurat ta płaszczyzna relacji jest najmniej rozpoznana. Wbrew rozpowszechnionym opiniom organizacje terrorystyczne nie były jednak poważnie brane pod uwagę jako narzędzie do wzniesienia chaosu w momencie wybuchu trzeciej wojny światowej. Wprawdzie wstępne koncepcje przygotowania planu użycia członków RAF czy „Carlosa” w momencie wybuchu „W” pojawiły się między innymi w NRD, ale zostały odrzucone z powodu nieprzewidywalności zachowania terrorystów. Trudno było ich skutecznie kontrolować w Berlinie Wschodnim i w Budapeszcie, a co dopiero w czasie światowego konfliktu zbrojnego. Warto jednak dodać, że służby NRD traktowały działalność RAF jako użyteczne narzędzie do destabilizowania RFN. Mimo że linia polityczna terrorystów była oceniana jako anarchistyczna,

⁹⁷ Por. *Minutes of Meeting Between Czechoslovak and Hungarian Interior Ministry Officials on the Carlos Terrorist Group and Radio Free Europe Bomb Attack*, Wilson Center, 25 IV 1981 r., <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/121525> [dostęp: 20 IX 2022].

to wschodnioniemieckie służby udzielały im aktywnego wsparcia właśnie z powodu ich taktycznej przydatności w realizacji długofalowego celu, jakim było osłabianie zachodniego sąsiada.

Istotną rolę w utrzymywaniu kontaktów bloku sowieckiego z terrorystami odgrywał czynnik ekonomiczny. Dotyczyło to przede wszystkim powiązań Warszawy z grupami Abu Nidala i z Al-Kassarem, w których współpraca ekonomiczna stanowiła trzon tajnych relacji. W tym przypadku terroryści byli partnerami biznesowymi służb i państwowych przedsiębiorstw odpowiedzialnych za handel uzbrojeniem. W zamian terroryści odwdzięczali się dostarczaniem towarów, które były objęte embargiem, głównie zachodnim uzbrojeniem oraz elektroniką. Przekazywali również informacje wywiadowcze między innymi na temat sytuacji na Bliskim Wschodzie.

Można zatem powiedzieć, że niezależnie od motywacji współpracy państw komunistycznych z ugrupowaniami terrorystycznymi, takie tajne kontakty zazwyczaj przynosiły obopólne korzyści. Stąd nie ma żadnych wątpliwości, że w okresie zimnej wojny państwa bloku sowieckiego współpracowały z różnymi organizacjami i mogą być *ex post* uznane za sponso rów międzynarodowego terroryzmu.

Bibliografia

Akrap G., *Yugoslavia, Carlos „The Jackal” and International Terrorism During the Cold War*, w: *Terrorism in the Cold War. State Support in Eastern Europe and the Soviet Sphere of Influence*, t. 1, A. Hänni, T. Riegler, P. Gasztold (red.), London–New York 2020, s. 167–184.

Alexander Y., *Palestinian Secular Terrorism*, Ardsley 2003.

Andrew Ch., Mitrochin W., *Archiwum Mitrochina II. KGB i świat*, Poznań 2014.

Baev J., *Bulgarian State Security and International Terrorism*, w: *Terrorism in the Cold War. State Support in Eastern Europe and the Soviet Sphere of Influence*, t. 1, A. Hänni, T. Riegler, P. Gasztold (red.), London–New York 2020, s. 143–166.

Bartali R., *Red Brigades (1969–1974): An Italian Phenomenon and a Product of the Cold War*, „Modern Italy” 2007, t. 12, nr 3, s. 349–369.

Bechtol B.E., Jr., *North Korea and Support to Terrorism: An Evolving History*, „Journal of Strategic Studies” 2010, t. 3, nr 2, s. 45–54.

- Bengtson-Krallert M., *Die DDR und der internationale Terrorismus*, Berlin 2016.
- Bergman R., *Rise and Kill First. The Secret History of Israel's Targeted Assassinations*, New York 2018.
- Blumenau B., *Unholy Alliance: The Connection between the East German Stasi and the Right-Wing Terrorist Odfried Hepp*, „Studies in Conflict & Terrorism” 2020, t. 43, nr 1, s. 47–68.
- Bolchakov V., *Le terrorisme à l'américaine*, Moscou 1986.
- Byman D., *Deadly Connections. States that Sponsor Terrorism*, New York 2005.
- Chamberlin P.T., *The Global Offensive. The United States, The Palestine Liberation Organization, and the Making of the Post-Cold War Order*, New York 2012.
- Chang D.H., Yajima M., *The Japanese Sekigun Terrorists: Red Army Samurai Warriors*, „International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice” 1989, t. 13, nr 1, s. 1–22.
- Cline R.S., Alexander Y., *Terrorism: The Soviet Connection*, New York 1984.
- Dannreuther R., *The Soviet Union and the PLO*, New York 1998.
- DiFilippo A., *North Korea as a State Sponsor of Terrorism: Views from Tokyo and Pyongyang*, „International Journal of Korean Unification Studies” 2008, t. 17, nr 1, s. 1–40.
- Elad S., Merari A., *The Soviet Bloc and World Terrorism*, Jaffe Center for Strategic Studies, Tel Aviv, seria: Paper no. 26, Tel Aviv 1984.
- Fredholm M., *Soviet Approaches to Muslim Extremism and Terrorism*, w: *Terrorism in the Cold War. State Support in the West, Middle East and Latin America*, t. 2, A. Hänni, T. Riegler, P. Gasztold (red.), London–New York 2021, s. 42–60.
- Gasztold P., *Polish Military Intelligence and Its Secret Relationship with the Abu Nidal Organization*, w: *Terrorism in the Cold War. State Support in Eastern Europe and the Soviet Sphere of Influence*, t. 1, A. Hänni, T. Riegler, P. Gasztold (red.), London–New York 2020, s. 85–106.
- Gasztold P., *Strange bedfellows in the arms trade: Polish intelligence, Monzer al-Kassar and the Iran-Contra affair*, „Intelligence and National Security” 2022, t. 37, nr 5, s. 627–650.
- Gasztold P., *Wars, Weapons and Terrorists: Clandestine Operations of the Polish Military Intelligence Station in Beirut, 1965–1982*, „The International History Review” 2021, t. 43, nr 1, s. 122–135.

Gasztold P., *Zabójcze układy. Służby PRL i międzynarodowy terroryzm*, Warszawa 2017.

Gasztold-Seń P., *Between Geopolitics and National Security. Polish Intelligence and International Terrorism during the Cold War*, w: *Need to know. Western and Eastern Perspectives*, W. Bułhak, T.W. Friis (red.), Odense 2014, s. 137–162.

Gasztold-Seń P., *Biznes z terrorystami. Brudne interesy wywiadu wojskowego PRL z bliskowschodnimi organizacjami terrorystycznymi*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2014, nr 1, s. 165–216.

Gasztold-Seń P., *Der Sicherheitsapparat der Volksrepublik Polen und die Rote Armee Fraktion*, „Inter Finitimos. Jahrbuch zur deutsch-polnischen Beziehungsgeschichte” 2011, nr 9, s. 144–154.

Gasztold-Seń P., *Międzynarodowi terroryści w PRL – historia niewymuszonej współpracy*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2013, nr 1, s. 275–315.

Gasztold-Seń P., *Międzynarodowi terroryści w Warszawie (lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte XX wieku)*, w: *Cudzoziemcy w Warszawie 1945–1989. Studia i materiały*, P. Pleskot (red.), Warszawa 2012, s. 115–134.

Gasztold-Seń P., „Szakal” na Starym Mieście, „Historia”, dodatek do „Uważam Rze” 2017, nr 9, [b.p.].

Gasztold-Seń P., „Szakal” w Warszawie, „Pamięć.pl. Biuletyn IPN” 2012, nr 2, s. 32–36.

Gadowski W., Wojciechowski P., *Tragarze śmierci. Polskie związki ze światowym terroryzmem*, Warszawa 2010.

Gerteis Ch., *Mobilizing Japanese Youth. The Cold War and the Making of the Sixties Generation*, Ithaca–London 2021.

Gheonea V., *Carlos Şacalul și politica antiteroristă a României în anii '70*, „Arhivele Totalitarismului” 2021, t. 29, nr 1–2, s. 154–181.

Gieseke J., *Stasi. Historia*, Kraków 2010.

Ginat R., Bar-Noi U., *Tacit support for terrorism. The rapprochement between the USSR and Palestinian guerilla organizations following the 1967 war*, „Journal of Strategic Studies” 2007, t. 30, nr 2, s. 255–284.

Ginor I., Remez G., *The KGB's Abduction Programme and the PFLP: On the Cusp Between Intelligence and Terrorism*, w: *Terrorism in the Cold War. State Support in Eastern Europe and the Soviet Sphere of Influence*, t. 1, A. Hänni, T. Riegler, P. Gasztold (red.), London–New York 2020, s. 21–39.

Golan G., *The Soviet Union and the Palestine Liberation Organization. An Uneasy Alliance*, New York 1980.

Grajewski A., Skwara M., *Agca nie był sam. Wokół udziału komunistycznych służb specjalnych w zamachu na Jana Pawła II*, Katowice 2015.

Guttman A., *The Origins of International Counterterrorism: Switzerland at the Forefront of Crisis Negotiations, Multilateral Diplomacy, and Intelligence Cooperation (1969–1977)*, London 2017.

Gyr M., *Schweizer Terrorjahre. Das geheime Abkommen mit der PLO*, Zurich 2016.

Gyr M., *The Secret 1970 Moratorium Agreement Between Switzerland and the PLO. w: Terrorism in the Cold War. State Support in the West, Middle East and Latin America*, t. 2, A. Hänni, T. Riegler, P. Gasztold (red.), London–New York 2021, s. 63–87.

Hänni A., *Introduction. State support for terrorist actors in the Cold War – myths and reality (Part 1)*, w: *Terrorism in the Cold War. State Support in Eastern Europe and the Soviet Sphere of Influence*, t. 1, A. Hänni, T. Riegler, P. Gasztold (red.), London–New York 2020, s. 1–19.

Hänni A., *Terrorismus als Konstrukt. Schwarze Propaganda, politische Bedrohungsängste und der Krieg gegen den Terrorismus in Reagans Amerika*, Essen 2018.

International Terrorism in the Bulgarian State Security Files. Documentary Volume, Sofia 2010.

Jander M., *Die Stasi und die RAF. Raunen statt Fakten: Regine Igels "Terrorismus-Lügen", „Osteuropa"* 2013, t. 63, nr 5/6, s. 367–374.

Jarząbek J., *Palestyńczycy na drodze do niepodległości. Rozwój, przemiany i kryzys ruchu narodowego*, Warszawa 2012.

Kelliçi K., *The PLO and Communist Albania: Cold War Relations*, „Journal of Palestine Studies” 2021, t. 50, nr 4, s. 53–66.

Kim J.T., *North Korean Terrorism: Trends, Characteristics, and Deterrence*, „Terrorism” 1988, t. 11, nr 4, s. 309–322.

Koura J., *A prominent spy: Mehdi Ben Barka, Czechoslovak intelligence, and Eastern Bloc espionage in the Third World during the Cold War*, „Intelligence and National Security” 2021, t. 36, nr 3, s. 318–339.

Kushner H.W., *Encyclopedia of Terrorism*, Thousand Oaks 2003.

Lammert M., *Der neue Terrorismus: Terrorismusbekämpfung in Frankreich in den 1980er Jahren*, Berlin–Boston 2017.

Laquer W., *The Age of Terrorism*, Boston 1987.

Les espions français parlent, S. Laurent (red.), Paris 2013.

Maeke L., *DDR und PLO – Die Palästinalpolitik des SED-Staates*, Berlin–Boston 2017.

Melman Y., *The Master Terrorist. The True Story Behind Abu Nidal*, New York 1986.

Norton A.R., *Moscow and the Palestinians. A New Tool of Soviet Policy in the Middle East*, Coral Gables 1974.

O współpracy komunistycznych służb specjalnych ze światowym terroryzmem – z Witoldem Gadowskim rozmawiał Tomasz Plaskota, „Glaukopis” 2013, nr 28, s. 234–240.

Orbán-Schwarzkopf B., *Hungarian State Security and International Terrorism in the 1980s*, w: *Terrorism in the Cold War. State Support in Eastern Europe and the Soviet Sphere of Influence*, t. 1, A. Hänni, T. Riegler, P. Gasztold (red.), London–New York 2020, s. 123–142.

Orsini A., *Anatomy of the Red Brigades: The Religious Mind-Set of Modern Terrorists*, Ithaca–London 2011.

Pacepa I.M., *Czerwone horyzonty. Prawdziwa historia zbrodni, życia i upadku Nicolae Ceaușescu*, Warszawa 1990.

Pešta M., *Reluctant revolutionaries: Czechoslovak support of revolutionary violence between decolonization and détente*, „Intelligence and National Security” 2022, t. 37, nr 7, s. 1003–1019.

Petlák J., Mareš M., *The Red Brigades and communist Czechoslovakia: a troubling legacy full of ambiguities*, „Intelligence and National Security” 2020, t. 35, nr 6, s. 870–884.

Possony S.T., Bouchey L.F., *International Terrorism – The Communist Connection – With a Case Study of West German Terrorist Ulrike Meinhof*, Washington 1978.

Re M., *The Red Brigades' Communiqués: An Analysis of the Terrorist Group's Propaganda*, „Terrorism and Political Violence” 2020, t. 32, nr 2, s. 275–292.

Richterova D., *The anxious host: Czechoslovakia and Carlos the Jackal 1978–1986*, „The International History Review” 2018, t. 40, nr 1, s. 108–132. Riegler T., „Es muß ein gegenseitiges Geben und Nehmen sein”. Warschauer-Pakt-Staaten und Terrorismusbekämpfung am Beispiel der DDR, w: *Terrorismusbekämpfung in Westeuropa*:

Demokratie Und Sicherheit in Den 1970er Und 1980er Jahrens, J. Hürter (red.), Berlin-München-Boston 2014, s. 289–315.

Riegler T., *Im Fadenkreuz: Österreich und der Nahostterrorismus 1973–1985*, Göttingen 2011.

Schmeidel J.C., *Stasi. Shield and Sword of the Party*, New York 2008.

Scott E.R., *The Hijacking of Aeroflot Flight 244: States and Statelessness in the Late Cold War*, „Past & Present” 2019, t. 243, nr 1, s. 213–245.

Seale P., *Abu Nidal: A Gun For Hire*, London 1992.

Steinhoff P.G., *Kidnapped Japanese in North Korea: The New Left Connection*, „The Journal of Japanese Studies” 2004, t. 30, nr 1, s. 123–142.

Sterling C., *Sieć terroru*, Warszawa 1990.

Storkmann K., *Geheime Solidarität. Militärbeziehungen und Militärhilfen der DDR in die »Dritte Welt«*, Berlin 2012.

Stosunki dyplomatyczne Polski. Informator, t. 4: *Afryka i Bliski Wschód 1918–2009*, K. Szczepanik, A. Herman-Lukasik, B. Janicka (red.), Warszawa 2010.

Szumski J., *Międzynarodowy terroryzm w polskiej literaturze i prasie lat siedemdziesiątych XX wieku (wybrane przykłady)*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2015, nr 14, s. 161–187.

Telepneva N., ‘Code Name SEKRETÁŘ’: *Amílcar Cabral, Czechoslovakia and the Role of Human Intelligence during the Cold War*, „The International History Review” 2020, t. 42, nr 6, s. 1257–1273.

Tofan L., *Sacalul Securitatii. Teroristul Carlos in solda spionajului romanesc*, București 2013.

Tokić M.N., *Croatian Radical Separatism and Diaspora Terrorism During the Cold War*, West Lafayette 2020.

Wejkszner A., *Terroryzm sponsorowany przez państwa. Casus bliskowschodnich państw-sponsorów*, „Przegląd Politologiczny” 2010, nr 2, s. 55–69.

Wojciechowski S., *Terroryzm. Analiza pojęcia*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2009, nr 1, s. 54–60.

Wolf M., McElvoy A., *Człowiek bez twarzy. Autobiografia szefa STASI*, Warszawa 1999.

Woodward B., *Veil. The Secret Wars of the CIA, 1981–1987*, New York 2005.

Wunschik T., *Palestinian Terrorism and the State Security of the GDR. Abu Nidal Between East Berlin, Moscow and Washington 1973–89*, w: *Terrorism in the Cold War. State Support in Eastern Europe and the Soviet Sphere of Influence*, t. 1, A. Hänni, T. Riegler, P. Gasztold (red.), London–New York 2020.

Young B.R., *Guns, Guerillas and the Great Leader. North Korea and the Third World*, Stanford 2021.

Žáček P., *Carlos the Jackal in Prague. Communist Czechoslovakia and International Terrorism. A Case Study*, w: *Terrorism in the Cold War. State Support in Eastern Europe and the Soviet Sphere of Influence*, t. 1, A. Hänni, T. Riegler, P. Gasztold (red.), London–New York 2020, s. 107–122.

Žáček P., *Military Intelligence from Libya and Terrorism – The ‘Oil’ residency in the materials of the Main Military Counterintelligence Directorate*, „Behind the Iron Curtain” 2012, nr 2, s. 139–151.

Žáček P., „Our solidarity in the struggle is the guarantee of our victory”. *The Counterintelligence Anti-Terrorist Apparatus in the East Bloc in the 1980s. A Czechoslovak Perspective*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2020, nr 2, s. 449–482.

Žáček P., *Ruce světové revoluce. Carlos a Státní bezpečnost, 1976–1989. Edice dokumentu*, t. 1–2, Praga 2022.

Źródła internetowe

Bergman R., *The KGB’s Middle East Files: Palestinians in the service of Mother Russia*, 11 IV 2016 r., <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4874089,00.html> [dostęp: 13 IX 2022].

Gheorghe E., *Communists and Terrorists: Brothers in Arms or Allies of Convenience?*, Wilson Center, 13 IV 2020 r., <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/communists-and-terrorists-brothers-arms-or-allies-convenience> [dostęp: 20 IX 2022].

Minutes of Meeting Between Czechoslovak and Hungarian Interior Ministry Officials on the Carlos Terrorist Group and Radio Free Europe Bomb Attack, Wilson Center, 25 IV 1981 r., <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/121525> [dostęp: 20 IX 2022].

State Sponsors of Terrorism, U.S. Department of State, <https://www.state.gov/state-sponsors-of-terrorism/> [dostęp: 14 IX 2022].

Terrorism by the Democratic People's Republic of Korea (North Korea), w: *The Oncoming Threat of Terrorism: The Growing Severity of the International Terrorism Situation*, Tokyo 2005, <https://www.npa.go.jp/archive/keibi/syouten/syouten271/english/pdf/sec04.pdf> [dostęp: 14 IX 2022].

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych, KC PZPR, sygn. LXXVI-624, sygn. LXXVII-38.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, sygn. 1405/23, sygn. 2602/17400, sygn. 2602/27782.

Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Departament V, sygn. 25/85, w-4, 22-5-80, sygn. 26/86, w-2, 023-1-82.

Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik, MfS HA XXII, sygn. 1031/1, MfS HA XXII, sygn. 5193/1.

Institute of Palestine Studies, PF-P831mi, *Military Strategy of the PFLP*, Beirut 1970.

National Security Archive, TE00925, *The Abu Nidal Terror Network*, lipiec 1987 r.

Wojskowe Biuro Historyczne-Centralne Archiwum Wojskowe, Szefostwo Zamówień i Dostaw Techniki Wojskowej, sygn. 248/91/475, sygn. 248/91/600.

Artykuł powstał w ramach grantu Narodowego Centrum Nauki nr 2019/35/D/HS3/03581.

Dr Przemysław Gasztold

Adiunkt w Katedrze Zagrożeń Bezpieczeństwa w Instytucie Społecznych Podstaw Bezpieczeństwa na Wydziale Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Sztuki Wojennej, pracownik Biura Badań Historycznych IPN. Specjalizuje się w działalności służb wywiadowczych, międzynarodowym terroryzmie i relacjach Europy Wschodniej z Globalnym Południem.